

İnsan Güvenliği ve Arktik'teki Çevresel Tehditler

Yusuf Zakir Baskın¹, Fatih Tekin²

Özet

Arktik küresel iklim değişikliğinden en çok etkilenen bölgelerden biridir ve çok hızlı bir şekilde değişmektedir. Arktik'te yaşanan bu değişim hem çevresel kirlilik açısından hem de yerli halkların geçim kaynakları ve kültürleri açısından insan güvenliği sorunlarından birine dönüşmektedir. Arktik konusunu insan güvenliği yaklaşımı çerçevesinde değerlendirmek gerekmektedir. Bu çalışma insan güvenliği yaklaşımıyla Arktik'te yerli halkların yaşam tarzlarına, geçim kaynaklarına ve çevresel bozulmaya odaklanmıştır. Çalışmada geleneksel güvenlik yaklaşımının dönüşümü sonrasında ortaya çıkan insan güvenliği yaklaşımı ele alınmıştır. Güvenlik çalışmalarının genişlemesi ve derinleşmesi sonucunda iklim değişikliği, çevresel kirlilik ve çevresel bozulma konularının insan güvenliği yaklaşımıyla ilişkisi ortaya konulmuştur. Arktik Konseyi üyesi ülkelerin strateji belgelerini inceleyen makale, bu ülkelerin bölgeye yönelik stratejilerini ve bu stratejilerinde insan güvenliği yaklaşımının bileşeni olan çevresel güvenlik konusuna verdikleri önemi tartışmaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinin kullandığı çalışmada elde edilen bilgiler betimsel ve yorumlayıcı analize tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Arktik, İnsan Güvenliği, Çevresel Güvenlik, İklim Değişikliği, Arktik Güvenliği

Jel Kodları: Q54, Q53

Human Security and Environmental Threats in the Arctic

Abstract

The Arctic is one of the regions most affected by global climate change and is changing very rapidly. This change in the Arctic is becoming a human security issue, both in terms of environmental pollution and the livelihoods and cultures of indigenous peoples. It is necessary to evaluate the Arctic issue within the framework of a human security approach. This study focuses on indigenous peoples' lifestyles, livelihoods and environmental degradation in the Arctic through a human security approach. The study focuses on the human security approach that emerged after the transformation of the traditional security approach. As a result of the expansion and deepening of security studies, the relationship between climate change, environmental pollution and environmental degradation with the human security approach has been revealed. Analyzing the strategy documents of the member states of the Arctic Council, the article discusses the strategies of these countries towards the region and the importance they attach to environmental security, which is a component of the human security approach. Using qualitative research methods, the information obtained in the study was subjected to descriptive and interpretive analysis.

Keywords: Arctic, Human Security, Environmental Security, Climate Change, Arctic Security

Jel Codes: Q54, Q53

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı Çalışma etik kurul kararı gerektirmemektedir.

Yazarların Makaleye Olan Katkıları Y. Z. B. ve F. T. araştırmanın tasarımına ve uygulanmasına, sonuçların analizine ve metnin yazılmasına katkıda bulunmuştur. Yazarların çalışmaya katkıları eşittir.

Çıkar Beyanı Yazarlar ya da üçüncü taraflar açısından çalışmada çıkar ilişkisi/çatışması bulunmamaktadır.

¹ Öğr. Gör. Dr., Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Bursa Işıklar JAMYO, yusuf.zakir.baskin@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-4085-4022

² Arş. Gör. Dr., İnönü Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Malatya/Türkiye, fatihtekin@inonu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2227-0784

1. Giriş

Soğuk Savaş sonrasında çevresel sorunlardan terörizme, ekonomik istikrarsızlıklardan salgın hastalıklara kadar pek çok güvenlik tehdit ve riskleri yeni endişeler yaratmaya başlamıştır. Bu bağlamda ulusal ve uluslararası güvenliğin dar yorumu olan dış saldırganlık ve nükleer savaş tehdidini içeren geleneksel anlayışın ötesine geçilmeye başlanmış ve yeni güvenlik söylemi akademiden politika yapıcılara, istihbarat servislerinden uluslararası örgütlere kadar etkili olmuştur. Bu yeni güvenlik söylemi daha önce güvenlikle ilişkili görülmeyen problemlerin güvenlik teması içinde değerlendirilmesi sonucunu doğurmuştur. Bu bağlamda Soğuk Savaş sonrası dönemde yeni güvenlik anlayışı çerçevesinde çevresel güvenliğe yönelik gündemin daha fazla farkına varılmıştır (Briggs, 2014, s. 98).

21.yüzyılda Dünya'yı, insan yaşamını ve uluslararası sistemin temel aktörleri olan devletleri en çok etkileyecek problemler arasında küresel iklim değişikliği sayılmaktadır. Küresel iklim değişikliğinden en çok etkilenen insan gruplarının başında da Arktik'te yaşayan yerli halklar gelmektedir (Ersoy ve Uysal Oğuz, 2021, s. 158). Arktik Çember esas alındığında Rusya, Danimarka, Norveç, Finlandiya, İzlanda, Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri topraklarının bir kısmını kapsayan Arktik, buzla kaplı olan ve Arktik Okyanusu'nu içine alan bir bölge olarak tarif edilmektedir. Bölgenin uluslararası önemi küresel iklim değişikliği sonucunda buzulların erimeye başlamasıyla artmaya başlamıştır. Bölgede doğal kaynakların çıkarılması kıyıdaş ülkeler arasında uyuşmazlıklar çıkması halinde güvenlik sorunları yaşanan bölgelerden biri haline dönüşebilir (Güçlü Akpınar, 2017, s. 85). Ancak ulusal güvenlik ve uluslararası güvenlik yaklaşımının dışında insan güvenliği yaklaşımı açısından da değerlendirildiğinde küresel iklim değişikliği sonucunda Arktik'teki buzulların erimeye başlaması önemli bir güvenlik sorunudur. Başka bir ifadeyle küresel iklim değişikliği, buzulların erimeye başlamasına bağlı olarak deniz seviyesinin yükselmesi ve doğal kaynakların paylaşımı konusundaki potansiyel çatışmalar insan güvenliği açısından Arktik konusunun önemini artırmıştır.

Arktik'teki insan güvenliği olgusu çevrenin korunması, yerli halkların geçim kaynaklarının korunması ve kültürel kimliğinin korunması konularını içermektedir. Sanayileşme ve iklim değişikliği nedeniyle Arktik'te doğal kaynakların fiili ve potansiyel sömürüsü bölge halklarının geçim kaynaklarına ve kültürel yaşam tarzlarına yönelik tehditler oluşturmaktadır. Bu nedenlerle yerli halkların avcılık, balıkçılık, ren geyiği yetiştiriciliği ile ilişkili geçim kaynakları tehdit altındadır (Szpak, 2017, s. 77). Ayrıca bölgedeki sondaj çalışmaları esnasında Deepwater Horizon sızıntısı³ benzeri olayların Arktik'te ortaya çıkması göz önüne alındığında çevresel güvenlik açısından tehditler oluşturmaktadır. Arktik'teki madencilik faaliyetleri daha yüksek oranda sera gazı emisyonlarına neden olmakta ve iklim değişikliğinin daha da hızlanmasına ve buzulların daha hızlı erimesine yol açmaktadır. Petrol ve gaz çıkarma faaliyetlerinin Arktik'in sularında yapılması bölge halklarının geçim kaynaklarından biri olan kıyı balıkçılığı açısından ciddi tehditler oluşturmaktadır. Arktik'in büyük güçlerin askeri üsleri haline gelmesi insan güvenliği açısından bir diğer tehdittir ve bu askeri güçlerin modernize edilmesi eğilimi de yerli halklar açısından nükleer kirlilik, çevre, insan ve hayvan sağlığı açısından önemli güvenlik tehditleri oluşturmaktadır (Szpak, 2017, s. 85-88). Arktik ülkelerinin askeri güvenlik endişeleri ve askeri faaliyetleri ülkeler açısından önemli bir sorun olmaya devam etmektedir (Limon ve Gürdal Limon, 2023, s. 226).

Bu makale güvenlik çalışmalarındaki dönüşüm ile birlikte çevresel sorunların güvenlik çalışmalarına dâhil olmasını ve insan güvenliği çerçevesinde Arktik'te yaşanan çevresel sorunları konu edinmektedir. Makalede Arktik Konseyi üyesi ülkelerin Arktik stratejilerinde insan güvenliği yaklaşımı çerçevesinde çevresel güvenliğin ne derecede etkili olduğu sorgulanmıştır. Makale öncelikle geleneksel güvenlik yaklaşımındaki dönüşüme ve eleştirel güvenlik çalışmaları çerçevesinde insan güvenliği (human security) ve bununla ilişkili olarak çevresel güvenlik (environmental security) konusunun ortaya çıkışına değinmektedir. Makalede küresel iklim değişikliği ve buna bağlı olarak Arktik'teki sorunlara yer

³ 20 Nisan 2010 tarihinde Meksika Körfezi'nde meydana gelen ve tarihin en büyük deniz petrol sızıntılarından biri olarak kabul edilen çevre felaketidir. BP (British Petroleum) tarafından işletilen Deepwater Horizon adlı deniz sondaj platformunda bir patlama gerçekleşmiş, bu patlama sonucunda platform batmış ve deniz tabanındaki Macondo kuyusundan 4,9 milyon varil ham petrol 87 gün boyunca denize sızmaya başlamıştır. Bu sızıntı, Meksika Körfezi'ndeki deniz yaşamını, balıkçılığı ve kıyı turizmini ciddi şekilde etkilemiştir.

verildikten sonra Arktik Konseyi üyesi 8 ülkenin strateji belgelerinde çevresel gündemin ne derece etkili olduğu incelenmiştir. Bu makalede Arktik'te insan güvenliği konusundaki tehditleri ortaya koymak ve Arktik Konseyi ülkelerinin bölgeye yönelik insan güvenliği yaklaşımını anlamak amacıyla nitel bir araştırma yaklaşımı benimsenmiş, doküman analizi tekniğinden yararlanılmış ve yorumsamacı bir yöntemle elde edilen veriler ortaya konulmuştur.

2. Güvenlik Çalışmalarındaki Dönüşüm ve İnsan Güvenliği Yaklaşımı

Özünde tartışmalı bir kavram olan güvenlik kavramının tanımı hakkında bir uzlaşma bulunmamaktadır. Güvenlik farklı yaklaşımlar için farklı anlamları ifade eden soyut bir kavram olsa da Uluslararası İlişkiler (Uİ) disiplini bünyesindeki akademisyenler; güvenliği önemli değerlere yönelik tehditlerin azaltılması üzerinden tanımlamaktadır (Williams, 2008, s. 1). Brauch, güvenliği “tehlike, risk, düzensizlik ve korkunun karşıtı olarak koruma, risk yokluğu, kesinlik, güvenilirlik, itimat ve güven ile öngörülebilirliğe işaret etmektedir” şeklinde tanımlamıştır (Brauch, 2008, s. 4). Wolfers'a (1952, s. 485) göre güvenlik; nesnel anlamıyla bir değere yönelik tehditlerin yokluğunu, öznel anlamıyla ise bu değere yönelik bir saldırı korkusunun yokluğunu ifade eden bir kavramdır. Nesnel anlamıyla güvenlik nasıl tehdit edildiğimizle ilgilidir. Öznel anlamıyla güvenlik ise bu tehditlerin nasıl algılandığıyla ilgilidir (Ağır, 2022, 2). Güvenliğe yönelik geleneksel anlatı devletlerin çıkarlarına odaklanmakta ve referans nesne olarak devletin güvenliğini öne çıkarmaktadır. Böylece geleneksel güvenlik yaklaşımında birey göz ardı edilmektedir (Gjørve ve Goloviznina, 2014, s. 1).

1950'li ve 1960'lı yıllar güvenlik çalışmalarında teori oluşturmanın zirve yaptığı bir dönem olarak değerlendirilmiş ve bu dönem güvenlik çalışmalarının altın çağı olarak nitelendirilmiştir (Walt, 1991, s. 213-214). Bu dönemde güvenlik konusunda çalışan akademisyenler nükleer caydırıcılık, nükleer savaş teorileri, silahlı kuvvetlerin yapısı ve askeri kaynaklar gibi konularla meşgul olmuşlardır (Williams, 2008, s. 2). Soğuk Savaş döneminde güvenlik çalışmalarının ana akımı, askeri güvenlik konularına yoğunlaşmıştır. Bu dönemde 1983 yılında Barry Buzan güvenlik çalışmalarındaki geleneksel anlayışı eleştirerek güvenliğin sadece devletlerin güvenliği ile ilgili olmadığını ve askeri güce yoğunlaşmanın yanı sıra insan topluluklarının da güvenlik kaygılarına odaklanmak gerektiğini belirtmiştir (Williams, 2008, s. 2). Soğuk Savaş dönemi boyunca devlet merkezli güvenlik anlayışı, güvenlik kavramının dar bir şekilde yorumlanmasına yol açmıştır. Bu konudaki ilk memnuniyetsizlikler 1970'li yıllarda ve 1980'li yıllarda ekonomik ve çevresel konulara ilginin artmasıyla başlamış olsa da 1990'lı yıllarda Soğuk Savaş koşullarının da ortadan kalkması ve kimlik sorunlarının daha görünür hale gelmesiyle insan merkezli güvenlik yaklaşımları gelişmeye başlamıştır. Bu dönemde güvenlik çalışmalarının askeri tehditler ve güç kullanımı üzerinden şekillenmesinden dolayı dar bir alana sıkıştırılmasına yönelik itirazlar güç kazanmıştır (Buzan vd., 1998, s. 2).

Güvenlik çalışmalarının bu dar yorumdan sıyrılması konusunda güvenliğin genişlemesi ve derinleşmesi kavramları kullanılmıştır. Güvenliğin genişlemesinden kastedilen salgın hastalıklar, terörizm, insan hakları ihlalleri, sınır ötesi göç, çevresel bozulma gibi devletler arası askeri tehdit türlerinin dışındaki yeni tehdit türleriyle ilgilidir. Güvenliğin derinleşmesi ise kimin ya da neyin güvenliğinin sağlanacağıyla yani referans nesnenin ne olduğuyla ilgilidir (Krause ve Williams, 1996, s. 230).

Birleşmiş Milletler'in 1994 yılındaki İnsani Kalkınma Raporu'nda insan güvenliği kavramı ilk kez ortaya konulmuştur. Bu rapora göre güvenlik kavramının uzunca bir süre boyunca dış saldırganlık ve toprak güvenliği çerçevesinde ulusal çıkarlar üzerinden ele alınması dar bir yorum olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca güvenlik kavramının insan merkezli olması yönünde bir değerlendirme ortaya konulmuştur. Rapor, sıradan insanlar için güvenliğin açlık, salgın hastalıklar, işsizlik, toplumsal çatışmalar, politik baskı, suç ve çevresel tehditler gibi tehditlerden korunmayı içeren bir kavram olduğunu belirtmektedir (UNDP, 1994, s. 22).

İnsan güvenliği kavramı, güvenlik konusunda çalışan akademisyenleri devletler arasındaki güç ve askeri rekabete dayanan devlet merkezli anlatıya karşı çıkmaya ve güvenlik ile ilgili daha kapsamlı ve daha derin bir anlayış geliştirmeye yönlendiren bir kavram olmuştur (Kerr, 2017, s. 106). İnsan güvenliği konusundaki

çalışmalar hem Uİ disiplini içerisinde hem de sosyal bilimlerin diğer alanlarında giderek artan bir ilgiye mazhar olsa da güvenlik çalışmalarının ana odağını geleneksel güvenlik yaklaşımı oluşturmaya devam etmektedir. Ayrıca insan güvenliği çalışmalarının ilgi odağının ne olması gerektiği konusunda fikir birliği bulunmamaktadır (Hampson, 2008, s. 229-230). İnsan güvenliğini savunan araştırmacılar temel referans nesnenin insan olması gerektiğini savunsalar da insana yönelik hangi tehditlerin öncelikli olduğu konusunda görüş farklılıklarına sahiptirler. Bu görüş farklılıkları insan güvenliği savunucularını dar okul (narrow school) ve geniş okul (broad school) olmak üzere temelde iki ana kategoriye ayırmıştır. Dar okul mensuplarına göre insan güvenliği, bireylerin ve toplulukların savaş ve diğer şiddet türlerine karşı güvenliğinin sağlanması gerektiğini ifade eden bir kavramdır (Kerr, 2017, s. 106). İnsan güvenliği yaklaşımındaki geniş okul savunucuları bireyin güvenliğinin sadece askeri ve politik tehditlerden kaynaklanmadığını bunun yanı sıra ekonomik eşitsizlikler, salgın hastalıklar, doğal afetler ve çevresel bozulmaların insan güvenliğini doğrudan etkilediğini belirtmektedir (Hampson, 2008, s. 232).

Bireyi, güvenliğin temel referans nesnesi olarak gören insan güvenliği yaklaşımı, bireyin güvenliğinin küresel güvenliğin sağlanmasında temel bir anahtar olduğunu ve bireyin güvenliği tehdit altındaysa uluslararası güvenliğin de sağlanamayacağını belirtir. Bu yaklaşıma göre küresel sorunlar yalnızca devletlerin güvenliği açısından değil insanların güvenliği açısından da değerlendirilmelidir (Hampson, 2008, s. 232).

3. İnsan Güvenliği Yaklaşımının Bileşeni Olarak Çevresel Güvenlik

Güvenlik kavramının genişleme ve derinleşmesinde geleneksel güvenlik çalışmaları dışında kalan konulardan biri de çevre güvenliği konusudur. Çevre, hem güvenliği sağlanması gereken referans nesne hem de risk kaynağıdır.

1960'ların başlarından itibaren ortaya çıkan 4 temel gelişme çevre ve güvenlik konusunun bir arada düşünülmesine yol açmıştır. Birinci gelişme, ülkelerde çevre bilincinin artmasıdır. Bu dönemde çeşitli çevre hareketleri ortaya çıkmıştır. 1961 yılında Dünya Vahşi Yaşam Fonu, 1969'da Yeryüzünün Dostları, 1971'de Greenpeace gibi hükümet dışı örgütler ortaya çıkmıştır. Bu çevre örgütleri çevre farkındalığını kazandırma, lobi faaliyetleri gerçekleştirme, araştırma, politika geliştirme, fon oluşturma gibi işlevleri yerine getirmeye çalışmıştır. Ayrıca bu dönemlerde Afrika Teknoloji Çalışmaları Merkezi, Çevre Güvenliği Enstitüsü, Uluslararası Sürdürülebilir Kalkınma Enstitüsü, Stockholm Çevre Enstitüsü, Dünya Çevre Enstitüsü gibi hükümetler dışı örgütler aracılığıyla çevre adaleti, yerli halkların hakları, nükleer silahların yayılmasının önlenmesi, fakirlikle mücadele, sürdürülebilir enerji teknolojileri ve çevresel atıklar gibi konular üzerine odaklanması yönünde çağrılar bulunmaktadır. Böylece çevre güvenliği konusu önemli bir gündem haline getirilmeye çalışılmıştır (Barnett, 2017, s. 191-192).

1970'li yıllarda çevresel gündemi uluslararası politikanın gündemine taşımaya yönelik uluslararası konferanslar toplanmaya başlanmıştır. Küresel açıdan ilk büyük çevre zirvesi 1972 yılında Stockholm'de düzenlenen Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı'dır. 1972'de Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın (UNEP) kurulmasından beri 500'ün üzerinde çok taraflı çevre anlaşması⁴ imzalanmıştır (Barnett, 2017, s. 192).

İkinci gelişme, 1970'lerden itibaren geleneksel güvenlik yaklaşımını sorgulayan akademisyenlerin çevre güvenliği konusunu ele alan çalışmalarının artmaya başlamasıdır (Barnett, 2017, 192). Çevre ve güvenlik arasında bağlantı kuran çalışmalar 1960'lı yıllarda nükleer silah denemelerine ilişkin tıbbi kaygılarla başlamıştır. Güvenliğin çevresel tehditler üzerinden ele alınmasına yönelik çalışmalar 1980'li yıllarda

⁴ Bu dönemlerde başlayan ve günümüze kadar devam eden süreçte ortaya çıkan başlıca çok taraflı çevre anlaşmaları şunlardır; 1972'de Atık ve Başka Maddelerin Atılması Yoluyla Denizlerin Kirlenmesini Önleme Sözleşmesi, 1972'de Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması Sözleşmesi, 1973'te Uluslararası Denizlerin Gemiler Tarafından Kirlenmesini Önleme Sözleşmesi, 1973'te Nesli Tehlike Altındaki Türlerin Ticaretini Önleme Sözleşmesi, 1979'da Uzun Menzilli Sınırlar Ötesi Hava Kirliliği Sözleşmesi, 1982'de Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi, 1987'de Ozon Tabakasını İncelten Maddelere İlişkin Montreal Protokolü, 1989'da Tehlikeli Atıkların Sınır Aşırı Taşınması ve Bertaraf Edilmesinin Kontrolüne İlişkin Basel Sözleşmesi, 1992'de Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, 1992 Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, 1996'da Kapsamlı Nükleer Test Yasağı Anlaşması, 1997'de Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine Ek Kyoto Protokolü'dür (Barnett, 2017, s. 192).

başlasa da 1990'lı yıllarda ortaya konulan çalışmalarda çevresel sorunlar yoluyla oluşan güvensizliklerin kaynak kıtlığına yol açacağı ve az gelişmiş ülkelerdeki nüfus artışının bir sonucu olarak devletler arasında şiddetli çatışmalar yaşanacağını ileri süren çalışmalar mevcuttur (Homer-Dixon, 1991; Kaplan, 1994; Briggs, 2014, s. 99).

Üçüncü gelişme, Soğuk Savaş koşullarının ortadan kalkmasıdır. Soğuk Savaş'ın bloklar arası rekabete neden olduğu dönemde çevresel güvenliğe yönelik çalışmalar güvenlik çalışmaları içinde çok fazla geride kalmıştır. Ancak SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Soğuk Savaş koşulları ortadan kalkmış ve bu dönemde geleneksel güvenlik yaklaşımına yönelik eleştirel çalışmaların arttığı bir dönem yaşanmıştır. Bu dönemde önde gelen güvenlik dergilerinde çevre güvenliği konusunda çok sayıda makale yayınlanmıştır (Barnett, 2017: s. 194). Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte uluslararası politikada çevresel gündemler hızla yükselmeye başlamış ve çevresel bozulmayla ilişkili tehditler güvenlik konusuyla ilişkilendirilmeye başlanmıştır (Dalby, 2008, s. 261).

Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası ilişkilere yön veren varsayımların yeni gerçeklerle uyumlu olmadığını belirten Mathews (1989: 162), küresel gelişmelerin artık ulusal güvenliğin kaynak, çevre ve demografik konularını da kapsayacak şekilde genişletilmiş bir tanımına ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Çevresel konuları güvenlik çalışmalarının gündemine taşıyan isimlerden biri olan Robert Kaplan, çevresel sorunların 21.yüzyılın en önemli güvenlik sorunlarını yaratacağını belirtmiştir. Ona göre nüfus artışı, salgın hastalıklar, ormansızlaşma, erozyon, su kaynaklarının tükenmesi, hava kirliliği, deniz seviyesinin yükselmesi gibi konular kitlesel göçleri tetikleme ve çatışmaları körükleme gibi stratejik etkilere sahip önemli sorunların patlak vermesine neden olacaktır (Kaplan, 1994, s. 58).

Dördüncü gelişme ise güvenlik çalışmalarında insan güvenliği yaklaşımının ortaya çıkması ve çevresel güvenlik konusunun ekosisteme zarar vermesinin ötesinde insan hayatına yönelik riskleri de içeren bir çerçevede ele alınmasıdır (Barnett, 2017, s. 194). İnsan güvenliği kavramı Birleşmiş Milletler'in 1994 yılındaki raporunda 7 bileşene ayrılmıştır. Bunlar; ekonomik güvenlik, gıda güvenliği, sağlık güvenliği, çevresel güvenlik kişisel güvenlik, toplumsal güvenlik ve siyasal güvenlikten oluşmaktadır (UNDP, 1994, s. 24-25). Bu rapordaki bileşenlerden biri olan çevresel güvenlik hem küresel ölçekte hem de yerel ölçekte insan güvenliğini tehdit eden önemli bir bileşendir. Bu bağlamda ozon tabakasının incelenmesi, sera gazları, iklim değişikliği, biyolojik çeşitliliğin azalması ve hem okyanus hem de karasal yaşam alanlarının tahrip edilmesi gibi konular insani güvensizliğe çeşitli şekillerde neden olan konulardır. İnsan güvenliği yaklaşımı, devletlerin tek başlarına bu sorunların üstesinden gelemeyeceğini ve biyosferde meydana gelen değişikliklerin ciddiye alınması gerektiğini belirten bir çağrı ortaya koymaktadır (Dalby, 2008, s. 271).

BM tarafından ortaya konulan insan güvenliğinin 7 bileşeni arasında önemli bağlantılar bulunmaktadır. Bu yedi bileşenden birinde ortaya çıkan herhangi bir tehdit bir tayfun gibi diğer bileşenlere de sıçrayabilecek ve o konularda da insani güvensizlikler meydana getirebilecektir (UNDP, 1994, s. 33). Bu yönüyle değerlendirildiğinde çevresel bozulmalar; sağlık güvenliği, gıda güvenliği ve ekonomik güvenlik başta olmak üzere insan güvenliğinin tüm bileşenlerini etkileyebilme potansiyeline sahiptir (Karabulut, 2015, s. 152). Bu bağlamda, insan güvenliğinin bileşenleri arasındaki bu iç içe geçmiş yapı, küresel düzeyde herhangi bir tehdidin, domino etkisi yaratarak birden fazla alanı etkileyebileceğini göstermektedir. Örneğin Arktik'te çevresel güvenlik açısından değerlendirildiğinde ortaya çıkacak kirlilik, kıyı balıkçılığını etkileyerek ekonomik güvenlik alanını ve kültürel yaşam biçimlerini dönüştürerek toplumsal güvenlik alanını etkileyebilir. Bölgede yaşanabilecek çevresel bir kriz, sadece kıyı balıkçılığı ve dolayısıyla ekonomik güvenliği etkilemekle kalmayacak, aynı zamanda bu bölgedeki toplulukların kültürel yaşam biçimlerini dönüştürerek toplumsal güvenlik üzerinde de derin etkiler yaratacaktır. Bu tür tehditlerin, sağlık güvenliği gibi diğer insan güvenliği bileşenlerine sıçrama olasılığı da göz önünde bulundurulduğunda, çevresel güvenliğin önemi ve etkileri çok daha geniş bir perspektiften ele alınmalıdır.

4. Küresel İklim Değişikliği ve Arktik

Bilim insanları Sanayi Devrimi sonrası 1800'lerden itibaren artan insan faaliyetlerini, kömür, petrol ve doğalgaz gibi fosil yakıtların kullanımını iklimdeki değişimin ana faktörü olarak görmektedir. Fosil

yakıtların kullanılması Dünya'nın etrafını saran, güneşin ısısını hapseden ve sıcaklıkları arttıran sera gazı emisyonlarında artışa neden olmaktadır. UNEP ve Dünya Meteoroloji Örgütü'nün (WMO) katkılarıyla 2021 yılında Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (Intergovernmental Panel on Climate Change-IPCC) tarafından hazırlanmış olan İklim Değişikliği 2021: Her Şeyin Özeti (Climate Change 2021: Summary of All) başlıklı rapor, insan faktörünün son 200 yıldır neredeyse küresel ısınma konusunda tek faktör olduğunu göstermiştir. Rapor; artan sıcaklıkları, yağış durumlarındaki değişimleri, aşırı hava olaylarının artmasını iklim değişiminin örnekleri olarak sunmaktadır (IPCC, 2021, s. 6-7). 2022 yılında hazırlanan İklim Değişikliği: İnsan Refahı ve Gezegenin Sağlığı İçin Bir Tehdit (Climate Change: A Threat to Human Wellbeing and Health of the Planet) raporunda, kuraklıklar, buzulların erimesi, deniz suyu seviyesinin yükselmesi, su kıtlığı ve biyolojik çeşitliliğin azalması gibi durumlar iklim değişiminin bir sonucu olarak görülmüştür (IPCC, 2022, s.1-2).

İklim değişikliğinin olası sonuçlarını birçok farklı alanda değerlendirmek mümkündür. Bu olası sonuçlardan birisi iklim değişikliğinin insanların sosyal hayatını, yaşam biçimini ve gündelik alışkanlıklarını değiştirme ihtimalidir. Günümüzde insanlar dünyanın birçok farklı iklim bölgelerinde yaşamaktadır. İnsanlar yaşam alışkanlıklarını, rutinlerini, sosyal hayatlarını, ekonomik faaliyetlerini, gıda teminini bu iklim koşullarına adapte olarak gerçekleştirmektedirler. Bu anlamda iklim değişikliğinin bu alanlardaki değişimi de tetikleme ihtimali vardır. Küresel ısınma ile birlikte ortaya çıkabilecek gıda sorunları, şehirlerde ve şehirlerin altyapılarında yaşanabilecek olası sorunlar doğrudan insan hayatını ve insan sağlığını etkileme potansiyeline sahiptir. Ayrıca gıda yetersizliği ve su kıtlığı gibi sorunlar küresel göçün artmasına da etki edebilir. Bu durum toplumsal sorunları da beraberinde getirebilir. Ayrıca yaşanabilecek kuraklıklar gıda alanında mahsulleri olumsuz etkileyebilir. Bu durum gıda ürünlerinin aşırı pahalılaşmasına yol açabilir. Haliyle iklim değişikliği ekonomi alanında da sorunlara neden olabilir. Küresel reasürans ve sigorta şirketi olan İsviçre Re Enstitüsü (Swiss Re Institute) tarafından 2021 yılında hazırlanan İklim Değişikliğinin Ekonomi: Eylemsizlik Seçenek Değil (The Economics of Climate Change: No Action Not An Option) başlıklı raporu iklim değişiminin küresel ekonomi üzerindeki etkileri üzerinden yapılan tahminlere göre olası sonuçları ön görmeyi amaçlamaktadır. Bu tahminlere göre iklim değişikliği sonucunda sıcaklığın olası 3.2°C artışı ve Paris Anlaşması'nın uygulanmaması durumunda 2050 yılına kadar küresel ekonomide %18 oranında bir azalma tahmin edilmektedir. Fakat Paris Anlaşması'nda hedeflenen küresel iklim değişikliğindeki sıcaklık artışını 2°C sınırlandırmak ve mümkünse 1,5°C altında tutmak hedefi gerçekleşse bile 2050 yılına kadar dünyanın toplam gayri safi hasılasında % 4.2 oranında azalma olacağı beklenmektedir (Swiss Re Institute, 2021, s.3).

Çalışmanın önceki bölümlerinde de değinildiği üzere küresel iklim değişikliği ve güvenlik arasında yakın bir ilişki vardır. Olası gıda yetersizliği, su kıtlığı, tedarik zincirinde yaşanabilecek sorunlar, enerji sorunu doğal kaynaklar üzerinde rekabetler ve göç sorunu gibi konular iklim değişikliği ile güvenlik arasındaki ilişkiyi belirginleştirmektedir. Dünya üzerinde ekonomik gelişmişlik farkları ve küresel iklim değişikliğinden etkilenme düzeyi farklı olabileceği için devletlerin ve toplumların farklı şekillerde iklim değişikliğinden etkilenme ihtimali vardır. Küresel ısınma, küresel etkiler ortaya çıkartabileceği için küresel bir mücadeleye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu mücadele, bünyesinde devletleri, uluslararası kurumları ve aktivist hareketleri bünyesinde barındırmaktadır. Bu küresel mücadeleye yönelik atıfta bulunulan 3 önemli sözleşme bulunmaktadır. Bunlar; BM İklim Değişikliği Çevre Sözleşmesi, Kyoto Protokolü ve Paris Anlaşması'dır.

BM İklim Değişikliği Çevre Sözleşmesi, 1992 yılında oluşturulmuş ve 1994 yılının mart ayında yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşme, taraf olan devletlere birtakım sorumluluklar ve yükümlülükler yüklemektedir. Bunlar ülkelerin imkân ve kabiliyetlerine göre şekillenmektedir. Örneğin gelişmiş ülkelere zorunlu olarak emisyon azaltma görevi verilmiştir. Bu sözleşmede ilk olarak iklim değişikliğinin olumsuz etkileri, iklim sistemi, sera gazları ve bölgesel ekonomik entegrasyon tanımlanmıştır. Bu sözleşmenin amacı ekonomik kalkınmanın sürdürülmesi, sera gazlarının iklimi olumsuz etkilenmesinin önüne geçmek, gıda üretimini ve tedarik zincirini korumak şeklindedir. Sözleşmeye taraf olan devletlerin iklim değişikliklerinin olumsuz etkilerini en aza indirmek ve ihtiyati tedbirleri almak gibi sorumlulukları vardır. Sözleşme maddelerinde iklim değişikliğine yönelik önlemlerin ulusal kalkınma programlarıyla bütünleşmesi gerekliliği

vurgulanmıştır. Küresel iklim değişikliğine karşı mücadelede küresel iş birliği teşvik edilmektedir (UN, 1992, s. 1-3).

Kyoto Protokolü ise 11 Aralık 1997'de kabul edilmesine rağmen 16 Şubat 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Günümüzde Kyoto Protokolü'ne 192 ülke taraf olmuştur. Kyoto Protokolü'nün önemli bir unsuru, emisyon izinlerinin ticaretine dayanan esnek piyasa mekanizmalarının oluşturulmasıdır. Protokol uyarınca, ülkelerin hedeflerine öncelikle ulusal tedbirler yoluyla ulaşmaları gerekmektedir. Kyoto Protokolü ayrıca titiz bir izleme, inceleme ve doğrulama sisteminin yanı sıra şeffaflığı sağlamak ve tarafları sorumlu tutmak için bir uyum sistemi oluşturmuştur. Protokol uyarınca, ülkelerin gerçek emisyonlarının izlenmesi ve gerçekleştirilen ticaretin kesin kayıtlarının tutulması gerekmektedir. Ayrıca sözleşmeye taraf olan devletlerin enerji verimliliğini arttırmak, iklim değişikliği ışığında sürdürülebilir tarım anlayışına önem vermek, ağaçlandırmaların teşvik edilmesi, yeni ve yenilebilir enerji türlerinin araştırılması ve geliştirilmesi, sera gazlarının azaltılması, azaltılmasına yönelik teşvik edilmesi ve atık yönetimi gibi konularda sorumlulukları bulunmaktadır (UN, 1997, s.3-10)

Küresel iklim değişikliği ile ilgili yapılan diğer bir önemli sözleşme ise Paris Anlaşması'dır. Bu anlaşma iklim değişikliği konusunda yasal olarak bağlayıcı bir uluslararası anlaşmadır. Paris Anlaşması, 12 Aralık 2015 tarihinde Fransa'nın başkenti Paris'te düzenlenen BM İklim Değişikliği Konferansı'nda 196 taraf tarafından kabul edilmiştir. 4 Kasım 2016 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Paris Anlaşması iklim değişikliği ile mücadele konusunda bir dönüm noktasıdır. İlk kez bir anlaşma tüm ulusları iklim değişikliği ile mücadele etmek için bir araya getirmektedir. Paris Anlaşması bu mücadelede ülkelerin ihtiyaç duyduğu desteğin sağlanması konusunda da önemli maddeler içermektedir. Anlaşma ihtiyacı olan ülkelere mali, teknik ve kapasite geliştirme desteği için bir çerçeve sunmaktadır. Sözleşmenin temel hedeflerinden birisi küresel ortalama sıcaklık artışını 2°C sınırlandırmak ve mümkünse 1,5 °C altında tutmaktır. Ayrıca sürdürülebilir gıda üretimi ve düşük sera gazı emisyonlarının geliştirilmesine yönelik hedefler sözleşmede yer almaktadır. (UN, 2015, s. 3-10).

Küresel iklim değişikliği ile ilgili bu önemli sözleşmelerin; küresel bir mücadeleyi desteklemek, teşvik etmek ve sağlamak gibi hedefleri olsa da taraf devletlerin sorumlulukları bazı noktalarda farklılaşmaktadır. Bu da devletlerin gelişmişlik durumları, sera gazı salınım miktarları ve küresel iklim değişikliğinden ne kadar etkilendikleri ile ilgilidir. Dünyanın her bölgesi aynı şekilde, aynı seviyede iklim değişikliğinden etkilenmemektedir. Burada farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bu farklılıkların ortaya çıktığı bölgelerden biri ise Arktik'tir. Arktik, Kuzey Kutup Dairesi'nin üstünde kalan bölge olarak tanımlanmaktadır. Bu alan 27 milyon kilometrekarelik bir alanı kapsamaktadır. Bu alanın 9 milyon kilometrekaresi karalardan geri kalanı ise denizlerden oluşmaktadır. Arktik, birçok açıdan önemi giderek artan bir bölgedir. Özellikle küresel ısınmadan kaynaklı bu bölgedeki buzullar erimeye başlamıştır ve bölgede iklim hızla değişmektedir. Buzulların erimeye başlaması yeni deniz ticaret yollarının oluşmasının önünü açmıştır. Ayrıca bu bölgede keşfedilen doğal kaynaklar sonrasında bölge; ABD, Rusya ve Çin gibi önemli büyük devletlerin mücadele alanına dönüşmektedir (Akhiyadov, 2019, s. 1-3).

Arktik'in büyük güçlerin mücadele alanı haline gelmesini sağlayan en önemli gelişmeler potansiyel enerji kaynakları ve deniz ticaret yollarıdır. ABD İçişleri Bakanlığı'nın bilim kolu olarak faaliyet gösteren ABD Jeoloji Araştırması'nın (The United States Geological Survey) 2008 yılında yayınlamış olduğu raporda bölgede 90 milyar varil petrol, 1.670 trilyon kübik feet doğalgaz ve 44 milyar varil doğalgaz sıvısı rezervleri olduğu tahmin edilmektedir (UGS Fact Sheet 2008, s. 1-4). Bu veriler bölgenin nasıl bir mücadele alanına dönüşebileceğini anlaşılır kılmaktadır. Bu veriler dikkate alındığında bölgenin dünya petrol rezervlerinin %6'sına ve dünya doğalgaz rezervinin de yaklaşık %25'ine sahip olduğu görülmektedir. Haliyle Arktik'te, hem bölgeye kıyıdaş olan ABD, Danimarka, Kanada, Norveç Rusya hem de bölge dışında bulunan Almanya, Birleşik Krallık, Çin, Fransa, Güney Kore ve Japonya gibi ülkeler bu alanda mücadele etmektedirler (Sağsen, 2019).

5. Arktik'te İnsan Güvenliği Sorunları ve Bu Sorunlarla Mücadele

Arktik günümüzde birçok problem ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu problemlerin bir kısmı, büyük güçlerin bu bölgedeki mücadelelerinden, bölgenin hukuki statüsünden, bölgedeki doğal zenginlikten kaynaklanırken bir kısmı da küresel iklim değişikliğinden kaynaklanmaktadır. Özellikle küresel iklim değişikliğinin getirmiş olduğu sorunlar insan güvenliği konusuna daha da önem kazandırmaktadır. Bu bölgedeki küresel iklim değişikliğinin çevre, sürdürülebilir ekonomi, gıda ve birey üzerindeki olumsuz etkileri insan güvenliğine yönelik önemli tehditlerdendir. Arktik'teki çevresel güvenlik kaygılarının başlangıcı aslında Soğuk Savaş süresince ABD ve Sovyetler Birliği'nin Arktik Okyanusu'nda yapmış olduğu faaliyetler ve kullanmış olduğu nükleer denizaltılarıyla gündeme gelmiştir. Bu bölge, Soğuk Savaş boyunca en çok silahlandırılan ve en fazla askeri üssün bulunduğu bölgelerin başında olmuştur. Bu durum Arktik ülkelerini çevresel güvenlik konusunda ortak adım atmaya mecbur kılmıştır. 1989 yılında Arktik'in çevresel güvenliğini sağlamak amacıyla Kanada, Danimarka, Finlandiya, İzlanda, Norveç, İsveç, Rusya ve ABD arasında başlayan görüşmeler 14 Temmuz 1991 yılında, Arktik Çevre Koruma Stratejisi'nin (Arctic Environmental Protection Strategy) imzalanmasıyla sonuçlanmıştır (Gürcan, 2019, s.7).

Arktik Çevre Koruma Stratejisi'yle; Arktik ekosisteminin korunması, deniz kirliliğine yönelik kaynağı ne olursa olsun önleyici tedbirlerin alınması, yerli halkların kültürlerinin korunması, çevrenin düzenli olarak takip edilmesi, sürdürülebilir gıda ve enerji politikaları hedeflenmiştir (Arctic Portal Library, 1991). İklim değişikliği ile birlikte Arktik'te oluşabilecek olağan dışı doğa olaylarının sürdürülebilir enerji ve gıdaya yönelik olumsuz etkileri olması muhtemeldir. İklim koşullarının değişmesiyle birlikte enerji üretim tesislerinin zarar görmesi, hava sıcaklıklarındaki artışa bağlı olarak gıdanın saklanması soğutma maliyetlerinin artması, kuruyan akarsu ve barajlarda hidroelektrik santrallerin kullanılmasının mümkün olmaması olası sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bu bölgede iklim değişikliğine bağlı olarak yaşam koşullarının değişmesi insanları başka bölgelere göç etmeye mecbur bırakabilir. Bu durumda sınır çatışmalarını ortaya çıkartabilir (Berk, 2023, s. 191).

Arktik'in karşılaşmış olduğu insan güvenliği sorunları daha çok iklim değişikliği ve çevresel koşullarla ilgilidir. İklim değişikliğine bağlı olarak çevresel koşulların değişmesi bölgede bulunan yerel halkların kültürlerine ve yaşam tarzlarına tehdit oluşturabilir. Arktik'te yaşayan nüfusun yaklaşık %10'unu bölgenin yerlileri oluşturmakta ve 40'tan fazla etnik grup yaşamaktadır (Arctic Centre, 2024). Arktik'in yerli halkları arasında Finlandiya, İsveç, Norveç ve Kuzeybatı Rusya'nın kutup çevresi bölgelerinde Saami, Rusya'da Nenets, Khanty, Evenk ve Çukçi, Alaska'da Aleut, Yupik ve Inuit (İñupiat), Kanada'da Inuit (Inuvialuit) ve Grönland'da Inuit (Kalaallit) bulunmaktadır. Bu etnik gruplar arasında kültürel, tarihi ve ekonomik geçmişler açısından büyük farklılıklar bulunmaktadır. Bu halklar sahip oldukları yaşam tarzları, kültürel bilgi ve birikimleriyle bu coğrafyanın koşullarına uyum sağlamışlardır. Bu halklar yaşadıkları toprakla bir bağlantı kurmuşlardır ki ren geyiği gütmeye, balıkçılık ve avcılık gibi geleneksel geçim kaynaklarına sahiptirler (Arctic Centre, 2024). Günümüzde yaşanan hızlı iklim değişikliğine uyum sağlamakta zorlanan bu halklar zorluklar yaşamakta ve insan güvenliğine yönelik tehditlerle ve tehlikelerle karşı karşıya kalmaktadırlar.

İklim değişikliğine bağlı olarak Arktik halklarının avladıkları hayvan popülasyonunda bir azalma görülmektedir. Arktik İzleme ve Değerlendirme Programının (AMAP) 2015 yılında hazırlanmış olduğu AMAP Değerlendirmesi 2015: Arktik'te İnsan Sağlığı (AMAP Assessment 2015: Human Health in the Arctic) başlıklı rapor bölgedeki ren geyiği sürülerinin ciddi bir şekilde azaldığını göstermektedir. Ayrıca bu raporda iklim değişikliğinden deniz canlılarının ve fok balıklarının da olumsuz etkilenebileceğine yer verilmiş ve bu konudaki araştırmaların sürdüğü belirtilmiştir (Asap, 2015, s. 130). Ren geyiğindeki ve diğer canlı türlerindeki azalmalar bu bölgede yaşayan halkların gıdaya erişimini zorlaştırmaktadır. Bazı türler artık belirli mevsimlerde geleneksel bölgelerinde bulunmadığından, geleneksel avcılık giderek daha zor hale gelmektedir. İklim değişikliğinin yanı sıra iklim değişikliğine bağlı olarak buzulların erimesi ve deniz ticaret yollarının açılmasıyla birlikte bölgede artan hidrokarbon faaliyetleri de bölgeyi olumsuz etkilemektedir. Bu faaliyetler doğal kaynakların kullanımındaki artışı, muhtemel petrol sızıntılarını, kaza risklerini ve çevre kirliliğini de beraberinde getirmektedir (Heininen, 2016, s. 223).

Arktik İzleme ve Değerlendirme Programının 2021 yılında hazırlanmış olduğu Arktik İklim Değişikliği Güncellemesi 2021: Temel Eğilimler ve Etkiler (Arctic Climate Change Update 2021: Key Trends and Impacts) başlıklı raporda ise 1971-2019 yılları arasında Arktik'te yaşanan sıcaklık artışının dünya genelindeki küresel ortalamadan 3 kat daha fazla olduğu vurgulanmıştır. Raporda ayrıca iklim değişikliğinin gıda güvenliğine ve avcılık üzerinden ekonomik kazançlarını elde eden bölge halklarının ekonomi güvenliğine olumsuz etkilerine yer verilmektedir. Değişen çevresel ve ekolojik koşullar, sağlık, refah, gıda güvenliği, geçim kaynakları, altyapı ve temiz içme suyunun mevcudiyeti üzerinde olumsuz etkilere neden olmaktadır. Raporda yer verilen diğer bir konu da Covid-19'un neden olduğu olumsuz etkilerdir. Covid-19 farklı açılardan bölgeyi olumsuz yönde etkilemiştir. Öncelikle Covid-19 bölgede yaşayan insanların hayatı için bir tehlike oluşturmuş ve Covid-19 kaynaklı ölümler gerçekleşmiştir. Ayrıca Covid-19 bölgenin ekonomisini de olumsuz etkilemiştir. Lojistik hatlarında sorunlar yaşanmış ve bölgeye turistik seyahat düzenleyen programlarda azalma olmuştur. Covid-19 ayrıca bölgedeki araştırmaları da olumsuz etkilemiş, keşif gezileri ve saha çalışmaları ertelenmek zorunda kalmıştır (AMAP, 2021, s.2-7).

Soğuk Savaş boyunca Arktik, ABD ve SSCB arasındaki rekabetin önemli merkezlerinden biri günümüzde Arktik'e yönelik endişeler askeri konulardan ziyade ekonomik ve çevresel konulara yönelmektedir (Limon ve Gürdal Limon, 2023: 241). Arktik'i konu edinen araştırmalar, keşifler ve incelemeler doğrultusunda hazırlanan raporların tümü iklim değişikliğinin bu bölgede yaşayan yerli halkların hayatta kalmasını, yaşam tarzını sonuç olarak insan güvenliğini tehdit ettiğini kanıtlamaktadır. Bu tehditlere çözüm üretebilmek adına oluşturulan en önemli organizasyonlardan birisi Arktik Konseyidir. Bu konsey 1996 yılında kurulmuştur. Konsey; Arktik devletleri, Arktik yerli halkları ve diğer Arktik sakinleri arasında ortak Arktik sorunlarının çözümünü ve özellikle Arktik'te sürdürülebilir kalkınma ve çevre koruma sorunları konusunda iş birliğini, koordinasyonu ve etkileşimi teşvik etmektedir. Konseyin 8 üye ülkesi; Kanada, Danimarka, Finlandiya, İzlanda, Norveç, Rusya, İsveç ve ABD'dir. Ottawa Beyannamesi bu devletleri Arktik Konseyi Üyeleri olarak tanımlar. Sekiz devletin Arktik'te toprakları vardır ve bu nedenle bölgenin yöneticileri rolünü üstlenirler. Arktik Konseyi, çalışma grupları aracılığıyla çevresel, ekolojik ve sosyal içerikler üretmekte ve raporlar hazırlamaktadır. Konseyin belirlenen hedefi yerli halklar da dâhil olmak üzere tüm sakinleri için canlı, müreffeh, sürdürülebilir ve güvenli bir yuva sağlamaktır. Ayrıca bölgeyi haklarına ve refahına saygı duyulan bir barış, istikrar ve yapıcı iş birliği bölgesine dönüştürmek amaçlanmaktadır (Arctic Council, 2023, s. 4-18).

Arktik Konseyi üyesi devletlerin bölgeye yönelik izlemiş olduğu stratejiler, politikalar ve hedefler bölgenin geleceği için hayati bir öneme sahiptir. Kanada Hükümeti'nin 2019 yılında yayınlamış olduğu Kanada'nın Arktik ve Kuzey Politikası Çerçevesi (Canada's Arctic and Northern Policy Framework) belgesinin insan güvenliği ve iklim değişikliği ile ilgili bölgeye yönelik bölge halklarının yaşam kalitesini iyileştirmek, bölgenin çevresel korumasını sağlamak, ekosistemi ve biyolojik çeşitliliği korumak, iklim adaptasyonunu desteklemek, ekosistemlerin ve türlerin korunmasını, restorasyonunu ve sürdürülebilir kullanımını sağlamak, kültürel ve çevresel açıdan önemli alanları tanımak, yönetmek ve korumak için bölgeler, eyaletler ve yerli halklarla ortaklık gibi hedefler belirlenmiştir (Government of Canada, 2023, s.42-60). İsveç Hükümeti'nin 2016 yılında hazırlanmış olduğu Arktik için Yeni İsveç Çevre Politikası (New Swedish Environmental Policy of the Arctic) belgesinde bölgenin önemine vurgu yapılarak çevresel korumanın güçlendirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. İsveç Hükümeti'nin bölgeye bakış açısı çevresel konular üzerinden şekillenmektedir. İsveç Hükümeti'nin önceliği iklim çabalarının geliştirilmesi, karada ve denizde biyolojik çeşitliliğin ve ekosistemlerin korunmasını sağlamak ve kaynakların sürdürülebilirliğini sağlamak şeklindedir (Government Offices of Sweden, 2016, s. 2-9).

Danimarka Krallığı'nın Arktik Stratejisi 2011–2020 (Kingdom of Denmark Strategy for the Arctic 2011–2020) belgesinde Danimarka'nın vurguladığı nokta Arktik'in karşılaşmış olduğu zorlukların üstesinden gelebilmek adına iş birliğinin geliştirilmesi olmuştur. Bu belgede Arktik'te yaşanan değişimler, son 10 yılda yaşanan küresel sorunların en önemlilerinden biri olarak gösterilmiştir. Çevresel kaygıları göz önünde bulundurarak kendi kendine yeten, sağlıklı üretken bir topluluk oluşturmak bu belgenin öncelikleri arasındadır. Ayrıca bu belgede yer verilen diğer bir önemli nokta hidrokarbon faaliyetlerinin çevresel olarak sürdürülebilir bir temelde uygulanabilmesini sağlamak için stratejik çevresel etki değerlendirmelerin

yapılması gerektiği vurgusudur (Arctic Portal Library, 2024, s.15-30). Norveç Hükümeti'nin 2021 yılında hazırlanmış olduğu Norveç Hükümeti'nin Arktik Politikası (The Norwegian Government's Arctic Policy) belgesinde Arktik'te yaşanan iklim değişikliğine dikkat çekilerek bölgeye yönelik hedefler bu doğrultuda belirlenmiştir. Ayrıca belgede Paris Anlaşması'na vurgu yapılmıştır. Norveç'in Paris Anlaşması kapsamındaki 2030 hedefi, sera gazı emisyonlarını 2030 yılına kadar 1990 seviyesine kıyasla en az %50 ila %55 civarında azaltmaktır. Norveç bu hedefe ulaşmak için AB ile iş birliği yapmaktadır. Hükümet, 2050 yılına kadar Norveç'in sera gazı emisyonlarını %90-95 oranında azaltmayı hedeflemektedir. Bununla birlikte belgede çevresel güvenlik konularına, yerel kültürün korunmasına, sosyal kalkınmaya, deniz kirliliğinin önlenmesine ve biyolojik çeşitliliğin korunmasına yer verilmiş (Government of Norway, 2021, s. 3-5).

Finlandiya Hükümeti'nin 2021 yılında yayınlamış olduğu Finlandiya'nın Arktik Politikası Stratejisi (Finland's Strategy for Arctic Policy) belgesinde Finlandiya'nın bölgeye yönelik hedefleri ekolojik sistemi ve iklimi korumaya, sürdürülebilir kalkınmaya ve yerel hakların haklarına yönelik saygıya yöneliktir. Finlandiya'nın bölgeye yönelik stratejileri; iklim değişikliğinin azaltılması ve adaptasyon, yerel halkların refahı, alt yapı ve lojistiğin geliştirilmesidir (Government of Finnish, 2021, s. 3-12). İzlanda'nın 2021 yılında yayınlamış olduğu İzlanda'nın Arktik Bölgesi ile İlgili Konulardaki Politikası (Iceland's Policy on Matters Concerning the Arctic Region) başlıklı belgesinde İzlanda dış politikasının en önemli önceliğinin Arktik politikası olduğu vurgulanmıştır. İzlanda'nın bölgeye yönelik temelde iki politikası vardır. Bu politikalardan ilki iklim değişikliğine uyum sağlama ve iklim değişikliğiyle mücadeledir. İkincisi ise sürdürülebilir ve yeşil teknolojilerle ilgilidir. Arktik'te olası sorunları uluslararası hukuka göre iş birliği içerisinde çözmek, bölgeyi iklim değişikliğine karşı korumak, biyoçeşitliliği ve çevrenin korunmasını öncelikli hale getirmek, deniz taşımacılığında akaryakıt kullanımını durdurmak veya azaltmak, fosil yakıtların kullanımının azaltılarak yenilebilir kaynaklara erişimin sağlanması, bölgede yaşayan halkların her türlü eğitim, sağlık ve refahının korunması bölgeye yönelik temel hedeflerdir (Government of Iceland, 2021, s. 2-13).

Arktik Konseyi'nin önemli üyelerinden biri olan Rusya'nın 2019'da hükümet tarafından onaylanan ve 2020 yılında yayınlanan Rusya Federasyonu Arktik Bölgesi'nin Geliştirilmesi ve 2035 Yılına Kadar Olan Dönemde Ulusal Güvenliğin Sağlanması Stratejisi (Strategy of Development of The Arctic Zone of the Russian Federation and The Provision of National Security for The Period to 2035) belgesinde diğer devletlerin aksine vurgulanan temel noktalar Kuzey Deniz Rotası yoluyla kaynak çıkarma ve Arktik'in askeri bakımdan güçlendirilmesine vurgu yapmaktadır. Belgede Arktik'in nüfusunun azalmasını, sosyal, ulaşım ve iletişim ağlarının zayıf gelişimini ve düşük jeolojik kaynak arama oranlarını en önemli üç ulusal güvenlik tehdidi olarak yorumlanmaktadır. Yayımlanan Rusya Federasyonu'nun 2035'e Kadar Arktik'teki Devlet Politikasının Temel İlkeleri (The Basic Principles of The Russian Federation's State Policy in The Arctic Until 2035) belgesinde ise belirlenen 5 temel hedeften ikisi Arktik'te yaşayan halklar ile doğrudan ilgilidir. Hedeflerden biri yaşam kalitelerini artırmaya, ikincisi ise orijinal yaşam alanlarını ve geleneksel yaşam tarzlarını korumaya yöneliktir (Lagutina, 2021, s. 3).

ABD'nin Arktik'e yönelik 2022 yılında hazırlanmış olduğu Arktik Bölgesi için Ulusal Strateji (National Strategy for The Arctic Region) belgesinde iklim krizi ve çevrenin korunması öncelikli bir konu olarak ele alınmaktadır. Bölge halklarının geçim kaynaklarını iyileştirmeye yönelik çabalar vurgulanmaktadır. Belgede iklim değişikliğinin Arktik halklarının geçim kaynaklarını ve bu halkların geleneksel yaşamlarını tehdit etmesine yer verilmiştir. Bölgeye yönelik hedefler ise iklim değişikliğine karşı direnç oluşturmak, iş birliğini arttırmak, bilimsel çalışmaları desteklemek, sürdürülebilir ekonomik altyapıyı güçlendirmek, bölge halklarının refahını arttırmak, kalkınmayı ilerletmek şeklindedir. Belgede ayrıca Rusya'ya yer verilmiş ve Rusya'nın bölgeye yönelik tutumu eleştirilmiştir. Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik savaşı ABD-Rusya arasındaki iş birliğini neredeyse imkânsız hale getirdiği belirtilmiştir. Bu belgeye göre ABD kendisini Rusya ile etkili bir şekilde rekabet edecek ve çıkarlarını koruyacak bir şekilde konumlandırmaktadır (The White House, 2022, s. 2-10.).

2020 yılında yayınlanan raporda ön plana çıkan diğer bir konu ise bölgeye yönelik tehditlerin anavatanı (homeland) yönelik tehditler olarak değerlendirilmesidir (The White House, 2022, s. 5). 2017 yılında yayınlanan Ulusal Güvenlik Stratejisi (National Security Strategy) belgesinde bölge daha çok serbest erişim ve ekonomik refah temelli konular üzerinden ele alınmıştır. Bu anlamda belgede bölgeye yönelik tehditler, ABD'nin refahı noktasında değerlendirilmiştir (The Historical Office, 2017, s. 40). 2015'te yayınlanan Ulusal Güvenlik Stratejisi (National Security Strategy) belgesinde ise Arktik, iklim değişikliği ve uluslararası iş birliği çerçevesinde ele alınmıştır. Bu belgede Arktik'e; Afrika boynuzu, Karayip Denizi, Güneydoğu Asya gibi sınır bölgelerle (frontier) birlikte yer verilmiştir (The Historical Office, 2015, s. 13). Bölgeye yönelik bu değişimde artan iklim sıcaklıkları önemli rol oynamaktadır. İklim değişikliği nedeniyle eriyen buzullar yeni ticaret yollarını oluşturmaktadır. Bu durum yeni erişilebilir bölgeleri de ortaya çıkarmaktadır. Arktik'e erişimin artması bölgeyi sınır bölgesinden anavatan bölgesine dönüşmesinde etkili olmuştur. Bu durum, ABD'nin Arktik'e yönelik yayınlamış olduğu strateji belgesinde de yer almıştır

Arktik Konseyi üyesi 8 ülkenin bölgeye yönelik stratejik belgeleri incelendiğinde bu ülkelerin bölgeye yönelik politikaları, amaçları, öncelikleri, hedefleri ve stratejileri görülebilir. Bu ülkelerin bölgeye yönelik politikaları, tutumları ve amaçları bölgenin geleceği açısından hayati bir öneme sahiptir. Fakat bu belgelerin hiçbiri insan güvenliği kavramına doğrudan atıf yapmamaktadır. Bununla birlikte insan güvenliğinin birtakım bileşenleri bu strateji belgelerine yansımıştır. Bu belgeler sadece politik, stratejik, ekonomik ve jeopolitik konuları değil sürdürülebilir kalkınmayı, çevresel problemleri, insani yönleri de kapsamaktadır. Belgeler doğrultusunda çoğu Arktik ülkesinin ekonomik güvenliğe yönelik önceliği sürdürülebilir kaynaklar, doğal kaynakların kullanımı, ekonomik kalkınma ve ticari çıkarla ilişkilidir. Çevre güvenliğinde ise iklim değişikliği, biyolojik çeşitliliğin korunması, çevre ve ekonomik kalkınma arasındaki denge ve ekosistemin korunması vardır. Toplumsal güvenlik açısından eğitim faaliyetlerinin desteklenmesi ve yerel halkların kültürlerinin, dillerinin korunmasına yer verilmiştir. Siyasal güvenlik açısından değerlendirilebilecek nokta ise Arktik'te yaşayan toplumların haklarının korunmasıdır.

Son olarak Arktik'in 2023-2024 dönem başkanlığını yürüten Norveç'in genel hedefi Arktik'te istikrarı ve yapıcı iş birliğini teşvik etmek yönündedir. Ayrıca bu dönem başkanlığında Norveç iklim değişikliğinin etkileri, sürdürülebilir kalkınma ve bölgede yaşayan insanların refahını artırma çabaları temel konular olarak karşımıza çıkmaktadır. Dört öncelikli konu vurgulanmaktadır. Bunlar; okyanuslar, iklim ve çevre, sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve Kuzey'deki insanlardır. Bu dört tema üzerinden Norveç'in dönem başkanlığı politikaları şekillenmektedir. Norveç, Arktik'te yaşayan insanların geçim kaynakları, yerleşim düzenleri ve yaşam koşullarının değişmesinden dolayı konsey başkanlığı aracılığıyla Arktik toplumlarını geliştirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca gelişmiş tıbbi hazırlık konusunda iş birliği ve kültürel alanda yapılacak iş birliği dönem başkanlığını yapan Norveç tarafından önemli görülmektedir (Arctic Council).

6. Sonuç

Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru farklılaşmaya başlayan güvenlik gündemi ile birlikte Soğuk Savaş'ın rekabetçi ortamından dolayı göz ardı edilen konular daha fazla ön plana çıkmıştır. Özellikle güvenliği büyük güçlerin mücadelesi çerçevesinde askeri tehditler üzerinden şekillenmesini eleştiren çalışmalar, uluslararası ilişkiler için düşük politika (low politics) olarak görülen ekonomi, çevre, sağlık ve insan güvenliğini etkileyen konuların da güvenlik çalışmalarının gündemine girmesine katkıda bulunmuştur.

İnsan güvenliği kavramı bünyesinde birçok bileşeni bulundurmaktadır. Bunlar; sağlık güvenliği, gıda güvenliği toplumsal güvenlik, siyasal güvenlik, çevresel güvenlik, ekonomik güvenlik ve kişisel güvenlidir. İnsan güvenliğine yönelik tehditler dünyanın farklı coğrafyalarında farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Arktik, insan güvenliği ile ilgili sorunların en belirgin şekilde ortaya çıktığı bölgelerden biridir. Çalışmanın konusu olan Arktik'te ortaya çıkan insan güvenliğine yönelik tehditler silahlı çatışmalar, terör eylemleri veya suç örgütleri değildir. Arktik'te insan güvenliğine yönelik tehditler iklim değişikliği, endüstrinin çevre üzerindeki etkisi, geleneksel ekonomilerin ve yerli halkların geleneklerinin yok olma ihtimalidir. İklim değişikliği yerli halkların mevcut kaynaklarının azalmasına ve geleneksel hayat tarzlarının değişmesine neden olmaktadır.

Arktik'teki insan güvenliği dikkate alınırken bölgenin ekosistemini de göz önünde bulundurmak gerekir. Küresel ısınmaya bağlı ekosistemdeki değişimler bölgenin istikrarı ve deniz yaşamının çoğunun biyolojik temelini tehdit etmektedir. Özellikle bu bölgede yaşayan yerel halk için insan güvenliği, üzerinde yaşadıkları topraklarda çevresel bütünlüğün korunması anlamına gelmektedir. Bölge halkları için yaşam tarzlarının, kültürlerinin, dillerinin ve geleneksel geçim kaynaklarının korunması oldukça önemlidir. Bu tehditlere yönelik mücadelede uluslararası hükümet dışı örgütlerin izlemiş olduğu politikaların yanı sıra Arktik Konseyi üyesi ülkelerin izlemiş olduğu politikalar ve bölgeye yönelik stratejileri bölgenin geleceği için hayati öneme sahiptir. Birleşmiş Milletler Yerli Halklar Bildirisi (UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples) gibi belgelerde yer alan maddeler bir anlamda yerli halklar ile geleneksel toprakları arasındaki bağlantıyı ve halkların bu toprak üzerindeki haklarını tanımaktadır. BM Bildirgesi'nin 25. ve 26. maddelerine göre yerli halkların sahip oldukları toprakları ve kaynakları işletme ve kontrol etme hakkına sahip oldukları, devletlerin bu hakları tanımaları gerektiği ve yerli halkların gelenek ve değerlerine saygı gösterilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Arktik Konseyi üyelerinin bölgeye yönelik strateji belgelerinde doğrudan insan güvenliği kavramına yönelik bir atıf bulunmamasının yanı sıra stratejilerin içeriği esas olarak insan güvenliği yaklaşımının bileşenleri olan ekonomik ve çevresel güvenliği içermektedir. Ekonomik ve çevresel konuları ön plana çıkarmak bazen ulusal çıkarlarla da ilişkilendirilebildiğinden Arktik Konseyi üyesi devletlerin strateji belgelerinde bölgenin yerli halklarının haklarına yönelik ve çevresel bozulmaya yönelik endişeler ve politikalar insan güvenliği çerçevesinde ele alınmalıdır.

Gelecek yıllarda Arktik'in karşı karşıya kalacağı en büyük tehditlerden biri, iklim değişikliğinin hızlanması ve bunun sonucunda bölgedeki ekosistemlerin ve yerli halkların yaşam koşullarının daha da kötüleşmesidir. Bu bağlamda, Arktik Konseyi'nin, iklim değişikliğiyle mücadele ve uyum stratejilerini daha da güçlendirmesi kritik olacaktır. Küresel ısınmanın etkilerini hafifletmek için yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yapma, fosil yakıt kullanımını azaltma ve karbon emisyonlarını sınırlama gibi önlemler Arktik bölgesinin sürdürülebilir geleceği için hayati önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Ağır, B. S. (2022). *Güvenlik çalışmaları: kuram, kavram ve eleştiri*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Akhiyadov, M. (2019, 12 Haziran). *Yeni bir jeopolitik mücadele alanı: Arktik bölgesi*. İnsamer. <https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/etkinlik-yeni-bir-jeopolitik-mucadele-alani-arktik-bolgesi.pdf>
- AMAP. (2015, 30 Aralık). *AMAP assesment 2015: Human health in the Arctic*. Arctic Monitoring and Assessment Programme. <https://www.amap.no/documents/doc/amap-assessment-2015-human-health-in-the-arctic/1346>
- AMAP. (2021, 20 Mayıs). *Arctic climate change update 2021: Key trends and impacts summary for policy-makers*. Arctic Monitoring and Assessment Programme. <https://www.amap.no/documents/doc/arctic-climate-change-update-2021-key-trends-and-impacts.-summary-for-policy-makers/3508>
- Arctic Center. (2024, 22 Haziran). *Arctic indigenous peoples*. <https://www.arcticcentre.org/EN/arcticregion/Arctic-Indigenous-Peoples>
- Arctic Portal Library. (1991, 1 Kasım). Arctic environmental protection strategy. https://library.arcticportal.org/1542/1/artic_environment.pdf
- Arctic Portal Library. (2024, 20 Haziran). *Kingdom of Denmark strategy for the Arctic 2011–2020*. <https://library.arcticportal.org/1890/1/DENMARK.pdf>
- Barnett, J. (2017). Çevre güvenliği. A. Collins (Ed.), *Çağdaş güvenlik çalışmaları* içinde (s. 104-116). (Çev. N. Uslu). Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.
- Berk, M. B. (2023). Arktik enerji güvenliği: Yeni güvenlik tehdidi mi yoksa iş birliği alanı mı?, B. A. Soner, Ş. Toktaş & O. Çiftçi (Eds.), *Yeni güvenlik tehditleri* içinde (s. 185-214). Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- Brauch, H. G. (2008). Güvenliğin yeniden kavramsallaştırılması: Barış, güvenlik, kalkınma ve çevre kavramsal dörtlüsü. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(18), 1-47.
- Briggs, C. M. (2014). Arctic environmental security and abrupt climate change. G. H. Gjørv, D. R. Bazely, M. Goloviznina & A. J. Tanentzap (Eds.), *Environmental and human security in the Arctic* içinde (s. 98-112). Routledge.
- Buzan, B., Wæver, O. & Wilde, J. D. (1998). *Security: A new framework for analysis*. Lynne Rienner Publishers.

- Dalby, S. (2008). Environmental change. P. D. Williams (Ed.), *Security studies: An introduction* içinde (s. 260-273). Routledge.
- Ersoy, G. & Uysal Oğuz, C. (2021). Arktik yerli halkları için insan güvenliği sorunu olarak iklim değişikliği. *International Journal of Politics and Security*, 3(1), 156-179.
- Gjørøv, G. H. & Goloviznina, M. (2014). Introduction: Can we broaden our understanding of security in the Arctic?. G. H. Gjørøv, D. R. Bazely, M. Goloviznina & A. J. Tanentzap (Eds.), *Environmental and human security in the Arctic* içinde (s. 1-13). Routledge.
- Government of Canada. (2023, 22 Eylül). *Canada's Arctic and northern policy framework*. <https://www.rcaanc-cirnac.gc.ca/eng/1560523306861/1560523330587#s6>
- Government of Finnish. (2021, 18 Temmuz). *Finland's strategy for Arctic policy*. https://library.arcticportal.org/2813/1/Finlands_Strategy_for_Arctic_Policy.pdf
- Government of Iceland. (2021, 1 Ocak). *Iceland's policy on matters concerning the Arctic region*. https://www.government.is/library/01-Ministries/Ministry-for-Foreign-Affairs/PDF-skjol/Arctic%20Policy_WEB.pdf
- Government of Norway. (2021, 1 Ocak). *The Norwegian government's Arctic policy*. https://www.regjeringen.no/en/dokumenter/arctic_policy/id2830120/#tocNode_30
- Government of Sweden. (2016, 27 Ocak). *New Swedish environmental policy for the Arctic*. <https://government.se/reports/2016/01/new-swedish-environmental-policy-for-the-arctic/>
- Güçlü Akpınar, B. (2017). Uluslararası hukuk çerçevesinden Arktik güvenliği politikalarının analizi: Rusya ve ABD örneği. *Savunma Stratejileri Dergisi*, 16(2), 83-118.
- Hampson, F. O. (2008). Human security. P. D. Williams (Ed.), *Security studies: an introduction* içinde (s. 229-243). Routledge.
- Heininen, K. L. (2016). On climate change as relevant geopolitical and security factor in the circumpolar north. L. Heininen, & H. Nicol (Eds.), *Climate change and human security from a northern point of view* içinde (s. 219-250). Centre on Foreign Policy and Federalism.
- Homer-Dixon, T. (1991). On the threshold: Environmental changes as causes of acute conflict. *International Security*, 16(4):76-116.
- IPCC. (2021, 12 Aralık). *Climate change 2021: Summary for all*. https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/downloads/outreach/IPCC_AR6_WGI_SummaryForAll.pdf
- IPCC. (2022, 28 Şubat). Climate change: A threat to human wellbeing and health of the planet. https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/downloads/press/IPCC_AR6_WGII_PressRelease-English.pdf
- Kaplan, R. D. (1994). The coming anarchy. *The Atlantic Monthly*, 273(2): 44-76.
- Karabulut, B. (2015). *Küreselleşme sürecinde güvenliği yeniden düşünmek*. Barış Kitabevi.
- Kerr, P. (2017). İnsani güvenlik. A. Collins (Ed.), *Çağdaş güvenlik çalışmaları* içinde (s. 190-207). (Çev. N. Uslu). Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.
- Krause, K. & Williams, M. C. (1996). Broadening the agenda of security studies: Politics and methods. *Mershon International Studies Review*, 40(2), 229-254.
- Lagutina, M. (2021). The place of the concept of 'human security' in the strategies of the Arctic countries. *Northern Sustainable Development Forum 2020*, 1-6. <https://doi.org/10.1051/shsconf/202111200028>
- Limon, O. & Gürdal Limon, E. (2023). Arktik güvenliğini yeniden düşünmek: Değişimler ve zorluklar. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 12(2), 223-248.
- Mathews J. T. (1989). Redefining security. *Foreign Affairs*, 68(2), 162-177.
- Sağsen, İ. (2019, 22 Nisan). *Arktik bölgesi jeopolitiği*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/arktik-bolgesi-jeopolitigi/1459727>
- Swiss Re Institute. (2021, 1 Nisan). *The economics of climate change: No action not an option*. [swiss-re-institute-expertise-publication-economics-of-climate-change.pdf](https://www.swissre.com/expertise-publication-economics-of-climate-change.pdf)
- Szpak, A. (2017). Human security of the indigenous peoples in the Arctic: The Sami case. *International Studies Interdisciplinary Political and Cultural Journal*, 20(1), 75-96.
- The Arctic Council, (2024). *Norway's chairship, 2023-2025*. <https://arctic-council.org/ru/about/norway-chair-2/>
- The Arctic Council. (2023, 1 Ocak). *The Arctic council a quick guide*. <https://oaarchive.arctic-council.org/bitstreams/4afe5d8e-16be-4bf6-b7c3-1e2de9dde170/download>
- The Historical Office. (2015, 6 Şubat). *The national security strategy of the United States of America*. <https://history.defense.gov/Historical-Sources/National-Security-Strategy/>
- The Historical Office. (2017, 18 Aralık). *National security strategy*. <https://history.defense.gov/Historical-Sources/National-Security-Strategy/>

- The United States Geological Survey. (2008, 24 Temmuz). *Circum-Arctic Resource appraisal: Estimates of undiscovered oil and gas north of the arctic circle*. <https://www.usgs.gov/publications/circum-arctic-resource-appraisal-estimates-undiscovered-oil-and-gas-north-arctic>
- The White House. (2022, 10 Ocak). *National strategy for the Arctic region*. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/National-Strategy-for-the-Arctic-Region.pdf>
- United Nations. (1992, 9 Mayıs). *United nations framework convention on climate change*. <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf>
- United Nations. (1997, 10 Aralık). *Kyoto protocol to the United Nations framework convention on climate change*. <https://unfccc.int/sites/default/files/resource/docs/cop3/107a01.pdf>
- United Nations. (2015, 12 Aralık). *Paris agreement*. https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf
- Walt, S. M. (1991). The renaissance of security studies. *International Studies Quarterly*, 35(2), 211-239.
- Watt, F. & Wilson, F. (2002). *Hava ve iklim*. (G. B. Bağcı, Çev.). Tübitak Yayınları.
- Williams, P. D. (2008). Security studies an introduction. P. D. Williams (Ed.), *Security studies: An introduction* içinde (s. 1-12). Routledge.